

Є.В. Глущенко,
науковий керівник – **П.М. Маланчук,**
Українська академія банківської справи НБУ

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

З давніх часів показання свідків використовувалися як джерело отримання доказів. Значення показань свідків та їх роль при вирішенні завдань судочинства змінювались з поступовим розвитком суспільства. Так, до 1864 р., тобто до прийняття нових судових статутів у Російській імперії, показання двох свідків, які співпадали за змістом, розглядались як повний доказ [3, с. 23]. На рубежі XIX-XX століть, тобто у вік бурхливого розвитку науки та техніки перевага віддавалась речовим доказам та експертизам, а показання свідків як джерело доказів вважались ненадійними та неефективними. “Будучи нездатними до свідомої брехні та незацікавленими у результатах справи, ці “німі учасники процесу” – речові докази, – зазначав М.В. Духовський, – промовляють часто краще за численних свідків” [4, с. 364].

На сьогодні рідко яка-небудь кримінальна справа обходиться без показань свідків, оскільки живе слово очевидця, учасника події, що досліджується, завжди відіграватиме велику роль у встановленні істини. Однак у судовій і слідчій практиці склалася думка, що свідок лише зобов’язаний з’явитися за викликом, дати правдиві показання, а в разі відмови від дачі показань чи дачі завідомо неправдивих показань нести кримінальну відповідальність.

Проте не слід забувати, що свідок, вступаючи у кримінально-процесуальні відносини, набуває поряд з обов’язками певні прав, від реалізації яких залежить його безпека, недоторканість, а іноді навіть життя, що визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 КУ).

Хоч останнім часом відбулися деякі зрушення у напрямку розширення прав свідка і забезпечення їх ефективної реалізації, слід зазначити, що невіршеним залишається ряд проблем. Зокрема, заслуговує на увагу розгляд таких питань:

- 1) доцільність та наслідки звільнення священнослужителів від обов’язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила йому ці відомості;
- 2) підстави та значення надання свідку права на правову допомогу;
- 3) проблеми забезпечення державою безпеки свідків.

Доцільність та наслідки звільнення священнослужителів від обов’язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила йому ці відомості. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 69 КПК України особа, яка довірила адвокату, нотаріусу, лікарю, психологу або священнослужителю при здійсненні ними професійної діяльності будь-які відомості, може звільнити останніх від обов’язку зберігати професійну таємницю, і, відповідно, перелічені категорії осіб можуть бути допитані з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності.

Так, перш за все, незрозумілою залишається позиція законодавця щодо форми, у якій звільнення від обов'язку зберігати професійну таємницю має бути адресоване зазначеним категоріям осіб. По-друге, чи означає, що в разі такого звільнення ці особи будуть зобов'язані давати показання з приводу цих відомостей?

Так, зокрема, Р. Баштега вважає, що по відношенню до священнослужителів це положення закону є втручанням держави у справи церкви, оскільки канонічне право забороняє священникам під страхом суворого покарання відкривати те, що вони почули на сповіді [5, с. 86]. І в Законі України “Про свободу совісті і релігійні організації” від 23.04.91 в ч. 5 ст. 3 передбачається, що “ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих”.

Таким чином, священник опиняється всередині конфлікту між професійним та громадянським обов'язком. Причому за невиконання чи за відмову від виконання законодавством передбачена кримінальна відповідальність.

Для вирішення цієї проблеми Р. Баштега пропонує виключити з п. 1 ч. 1 ст. 69 КПК України вказівку про можливість звільнення священнослужителів від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості.

Підстави та значення надання свідку права на правову допомогу. Згідно зі ст. 59 КУ “кожен має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав”. Однак у переліку прав свідка, передбачених ст. 69-1 КПК України, не згадується право на правову допомогу, тому деякі автори вважають за необхідне надання свідку відповідного права [6, с. 138]. Вони вважають можливим надання свідку правової допомоги у формі представництва. Метою адвоката в цьому випадку, на думку В. Адаменка, буде сприяння в реалізації його прав та інтересів, що виявлятиметься у складанні документів, поданні скарг, заявленні клопотань на прохання свідка.

Підставами для надання свідку права на правову допомогу будуть законні інтереси свідка, про існування яких зроблені окремі припущення у роботах М. Стахівського, О. Зайцева [6, с. 139]. Так, законні інтереси свідка не зумовлюють виникнення кримінально-процесуальних правовідносин і не стосуються суті розслідуваної справи. Вони виникають вже в межах існуючих кримінально-процесуальних правовідносин. До законних інтересів свідка, зокрема, належать: інтерес захисту прав від можливого їх порушення або поновлення порушених прав; отримання відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для подання показань; захисту життя, здоров'я, майна свідка, а також життя, здоров'я, майна його близьких родичів.

Таким чином, надання свідку права на правову допомогу має конституційне підґрунтя, фактичні підстави, а також обґрунтовану умовами життя необхідність.

Проблеми забезпечення державою безпеки свідків. Нині відбувається зміщення акценту від обов'язку свідка давати правдиві показання до зобов'язання держави забезпечити ефективні заходи безпеки цієї особи.

Однак, наша держава на даний час не має надійних та ефективних засобів захисту. Постійна охорона є майже неможливою у зв'язку з браком матеріального забезпечення цього заходу, а “зникнути, розчинитися” у масштабах нашої країни складно, особливо з урахуванням можливостей організованої злочинності. Такий захід як нерозголошення відомостей про особу, взяту під захист, є можливим, однак містить ряд недоліків. По-перше, на думку значної частини авторів, відсутність справжніх даних про особу свідка в процесуальних документах значно погіршує становище обвинуваченого та ускладнює роботу адвоката. Крім того, зазначений захід може заважати не тільки особистим потребам самого свідка, його звичному способу життя, а і мати деякі не врегульовані законодавством важливі питання щодо інших осіб, наприклад, ситуації, пов'язані з розшуком спадкоємця, боржника, батьків, своєї родини тощо.

Пленум Верховного суду України у своїй постанові від 18 червня 1999 р. № 10 “Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві” обґрунтовано визнав, що стан забезпечення безпеки таких осіб є незадовільним і не гарантує об'єктивного та неупередженого розгляду справ, захисту прав і свобод громадян.

Таким чином, можна говорити про декларативний характер більшості законодавчих актів, зокрема Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 23.12.93, та про неієвість відповідних норм у разі їх фактичного застосування.

На жаль, проблеми, пов'язані із захистом свідків у кримінальному процесі, переважають за кількістю запропоновані шляхи їх вирішення.

Так, одні науковці вважають, що якщо свідок дає показання і одночасно ставить під загрозу свою безпеку та безпеку своїх родичів або членів сім'ї, то можна припустити, що він свідчить і проти себе. У такому разі положення ст. 63 Конституції, відповідно до якої особа вправі відмовитись давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, отримає розширене тлумачення і підлягатиме застосуванню у всіх випадках, коли свідок вкаже на реальну загрозу його безпеці або безпеці його близьких родичів або членів сім'ї. Інші науковці вбачають вирішення проблеми захисту свідків шляхом обмеження на законодавчому рівні впливу показань залякуваного свідка на результат процесу. Таким чином, відомості про реальну загрозу існування тиску на свідка чи його близьких родичів виключали б такі показання свідків з кола допустимих доказів.

Надання свідку права на правову допомогу також можна вважати засобом захисту, спрямованим на зміцнення правових позицій свідка в процесі.

На жаль, забезпечення захисту прав та інтересів людини і вдосконалення раціональності розслідування злочинів завжди знаходиться у протиріччі: будь-яке посилення гарантій прав особи ускладнює процедуру розслідування та навпаки.

Тому з метою забезпечення балансу, необхідне проведення великої роботи не лише на законодавчому рівні, а і у сфері забезпечення економічного та соціального підґрунтя нововведень, запровадження яких, безсумнівно, обумовлене вимогою часу.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. – К.: Преса України. – 1997. – 80 с.
2. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993.
3. Стахівський С.М. Показання свідка як джерело доказів у кримінальному процесі: Навчальний посібник. – К.: Олан, 2001. – 511 с.
4. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до КПК України. – К.: А.С.К., 2002. – 1056 с.
5. Баштега Р. Охорона таємниці сповіді у кримінальному судочинстві // Право України. – 2004. – № 6. – С. 86-87.
6. Белькова О. Правова допомога свідку: підстави та порядок надання // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 6. – С. 137-140.
7. Белькова О. Теоретичні та практичні аспекти права свідка відмовитися свідчити відносно себе, членів сім'ї та близьких родичів // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 102-105.
8. Цахло М. Правове положення свідка в кримінальному процесі України // Юридичний журнал. – 2004. – № 11. – С. 107-113.
9. Бондаренко О., Сафронов С. Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства // Право України. – 1999. – № 1. – С. 122-123.
10. Бояров В. Деякі питання захисту свідків за законодавством України // Право України. – 2001. – № 12. – С. 99-102.

Глущенко, Є.В. Проблеми захисту свідків у кримінальному процесі [Текст] / Є.В. Глущенко; наук. кер. П.М. Маланчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: погляд у майбутнє: збірник тез доповідей за матеріалами Восьмої науково-практичної конференції студентів (18-22 квітня 2005 р.) та Дев'ятої науково-практичної конференції студентів (27 квітня 2006 р.). – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 130-134.